

allerlei wijze uitgemergeld, het Evangelie te onthouden'. Zo'n zinnetje maakt ineens duidelijk hoe diep de wortels reiken van de sympathie die zendingskringen zouden tonen voor de Indonesische vrijheidstrijd - al komt gelukkig de bron van de weerstand ertegen in de braaf paternaliserende houding der intussen uiterst royaal gevende gemeente ook helder naar voren.

Er werd trouwens niet alleen over verre heidenen gevaderd. De uit de 'herinneringen' van K. Reens (vindplaats niet vermeld, slechts het jaartal 1979) geputte anekdotes over 'Gezinsvorming' en 'Tucht' op blz. 20 en 21 van de Groningse aflevering spreken ondubbelzinnige taal. Met name de grove onhebbelijkheid van (sommige?) gereformeerde kerkeraden om zonder wederhoor hun oordeel te geven komt er duidelijk in uit. Voor de couleur locale zorgen op deze bladzijden een foto van vissersschepen in Zoutkamp en van een boerderij op het z.g. Groninger Hogeland. Deze laatste vormt een misgreep, daar de afgebeelde kapitale boerderij een naoorlogse variant voorstelt op het gebruikelijke type, waaraan allerlei essentialia net even anders zijn dan bij de oudere, normale exemplaren. De 'Jeugdherinneringen' van B. de Groot daarentegen lijken mij volstrekt authentiek, wat bijzonder uitkomt als hij even het kerkelijk lot van Willem de Mérode aanroert (blz. 34), alsmede de problematiek van het C.D.U.-lidmaatschap, de partij van christenpacifisten en -socialisten van Van Houten. Dat in de stad Groningen deze zaken uiterst gevoelig lagen, verbaast niemand. Vlotweg werden gereformeerde en A.R.-zaken vermengd, maar wie als gereformeerde een ander politiek onderdak zocht, mocht zelfs zijn kind niet laten dopen, zo blijkt uit G. van Halsema Thz. 'Een kerk in crisistijd', blz. 35.

Dat de politieke tucht ook een bijzonder goede kant had toont ons de Utrechtse aflevering. In Utrecht immers moest, gegeven de vestiging van het N.S.B.-hoofdkwartier en C. van Geelkerkens kerklidmaatschap, de vraag naar de toelaatbaarheid van nationaal-socialisten tot het avondmaal al vroeg en hevig brandend worden. Dus staan op blz. 33 en 34 in facsimile berichten en advertenties uit die tijd, zij het wederom zonder bronvermelding en ongedateerd. Ook heeft H. J. Dam in het formuleren van de zaak bepaald geen gelukkige hand, als hij in zijn bijdrage naar mijn gevoel de N.S.B. te veel als 'bedreiging voor de eigen zuil' ten tonele voert, en de samenhang van deze zuil laat bepalen door 'grote sociale controle: een onderling toezicht met religieuze sancties in de vorm van tucht'. Het hele sociologen-wanbegrip staat in dit zinnetje bij elkaar. 'Social control' betekent om te beginnen wat anders dan controle; men kan zelfs stellen dat de 'social control' niet meer blijkt te werken zodra 'controle' nodig wordt. Daarnaast waren de zuilen nog wel wat anders dan de clubs van gelijkgezinden die sociologen er later van maakten. Hierdoor wordt het zicht op wat zich werkelijk afspeelde m.i. vrij grondig vertroebeld. De Gereformeerde Kerken deden bepaald meer dan plaatselijk de eigen organisatie van vreemde smetten vrijhouden, maar doordat K. Schilder niet in het Utrechtse woonde en de generale synode die het nazisme veroordeelde evenmin daar, doch in Amsterdam gehouden werd, maakt de opzet van deze uitgave het lastig de 'general reader' helder voor te lichten. H. J. Dam althans zag daar geen kans toe. Hij weet niets beters te doen dan gegevens op te sporen - en nu citeer ik veiligheidshalve maar even letterlijk - "in de kerkbode '*Kroniek*' van dr. Kaajan". Heette die kerkbode dan *Kroniek*, vraagt de non-general reader zich af, en zo het om een kroniek in een kerkbode ging, hoe